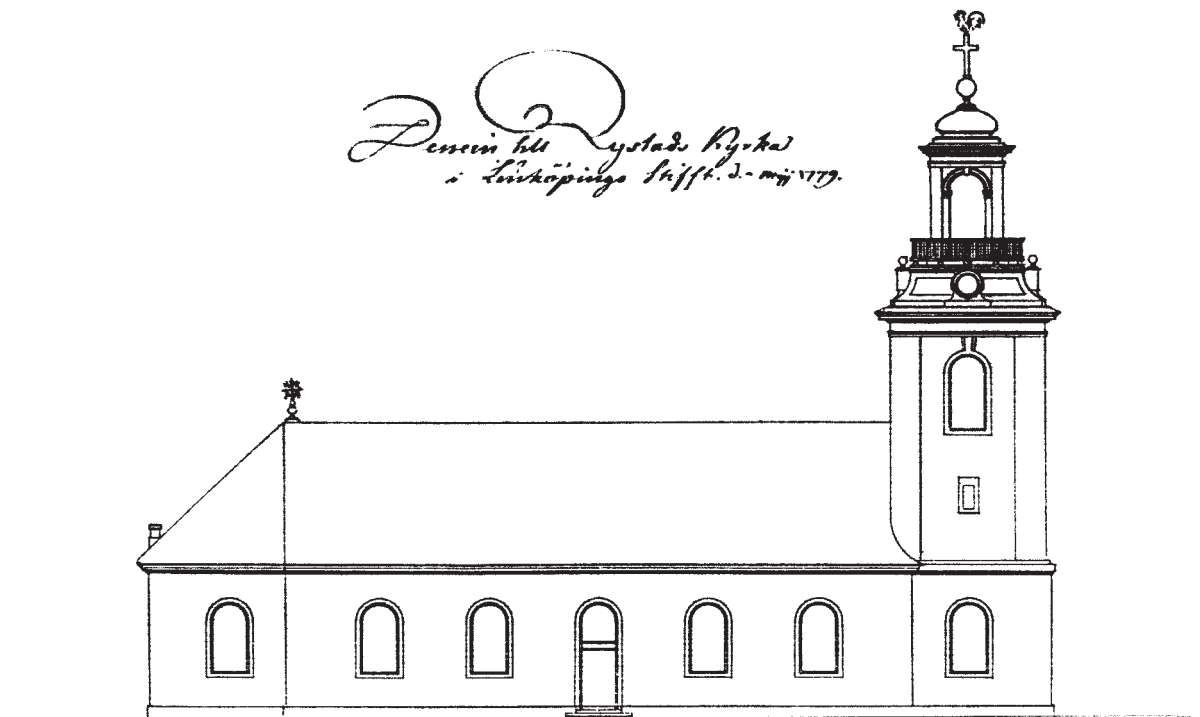

Antikvarisk kontroll

Murfynd vid kyrkväggen

Rystad kyrkogård
Rystad socken
Linköpings kommun
Östergötlands län

KULTURMILJÖAVDELNINGEN

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

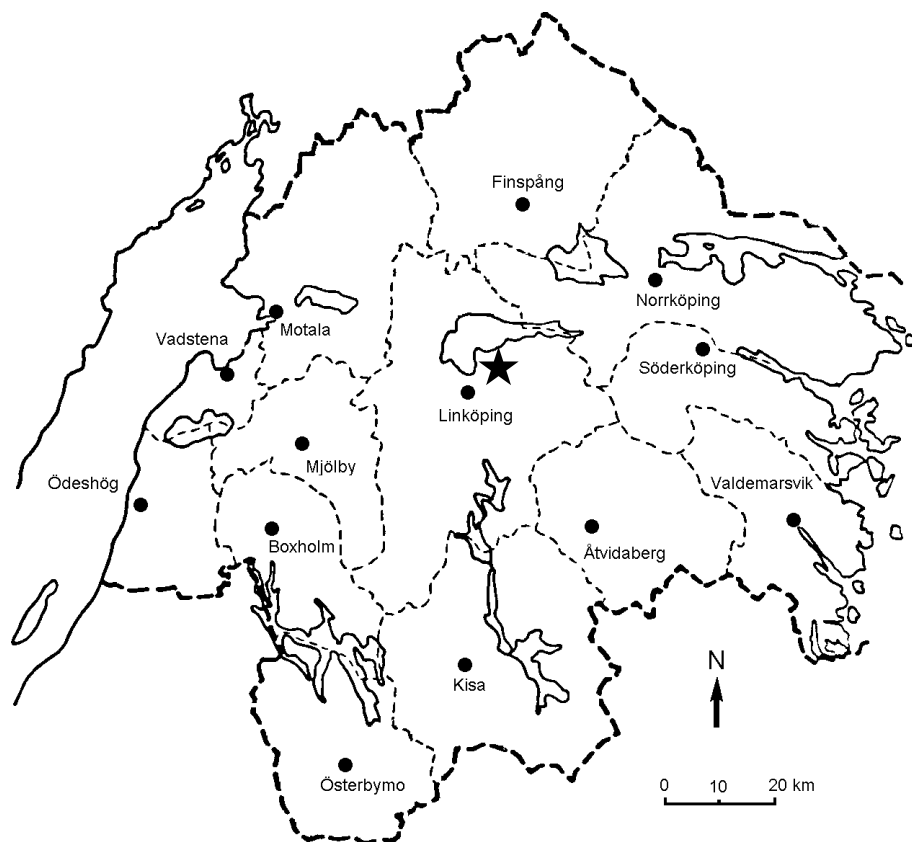

Antikvarisk kontroll

Murfynd vid kyrkväggen

Rystads socken
Linköpings kommun
Östergötlands län

Ann-Charlott Feldt 2001

Rapport 43:2001

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M

Tekniska uppgifter

Fastighet: Kyrkogården
Socken: Rystad
Kommun: Linköping
Län och landskap: Östergötland
Ekonomiska kartans blad: 085 68 (8F 6i Rystad)
Koordinater: X6480830, Y1494530

Fornlämningsnr: Invid RAÄ 280

Länsstyrelsens beslut: Muntligt, Jan Eriksson
Länsstyrelsens dnr: Saknas
ÖLM dnr: 559/00
Kontonr: 6519

Uppdragsgivare: Rystad pastorat
Kostnadsansvarig: Rystad pastorat

Projektledare: Ann-Charlott Feldt
Fältarbetstid: 2000-09-28
Projektid: 18 tim
Yta/Volym/Löpmeter: ca 17 löpmeter

Fynd: ÖLM C4152
Foto filmnr: 2000 S 22
Analyser: Nej

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum

Rapport 43:2001 © Östergötlands länsmuseum

Grafik -
Grafisk form Lasse Norr
Renritning Annicka Clarmo
Tryck -
Ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriverket dnr 507-99-499

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM
KULTURMILJÖAVDELNINGEN

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 14 05 62
lansmuseum@lansmus.linkoping.se • www.linkoping.se/lansmuseum

Murfynd vid kyrkväggen

Antikvarisk kontroll

Invid RAÄ 280

Rystads kyrkogård

Rystads socken

Linköpings kommun

Östergötlands län

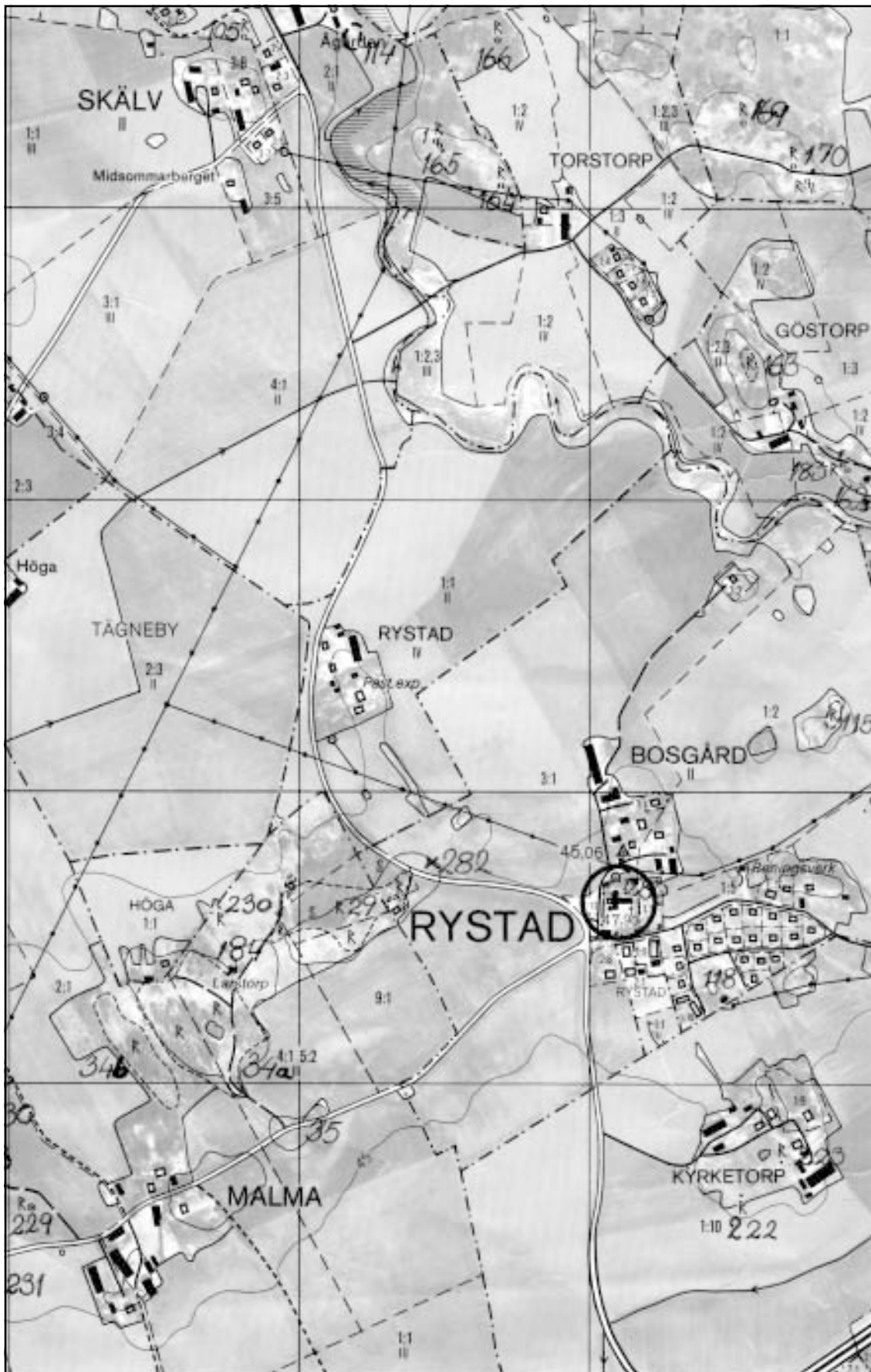
Sammanfattning

Rystads socken är omtalad på 1300-talet. De äldsta delarna av kyrkan, som finns bevarade i mindre partier i dagens murar, har daterats till 1100-talets senare del. Under 1600-talets första hälft uppfördes ett gravkor för släkten Mörner till Tuna. Den nuvarande kyrkan invigdes 1796.

I samband med schaktningar för en ny dränering längs långhusets nordvägg påträffades murrester och kontakt togs med Östergötlands länsmuseum. En antikvarisk kontroll genomfördes och vid denna konstaterades att de påträffade murarna utgjordes av två skilda byggnadsetapper. En kraftig kalkstensmur representerade en äldre, möjligen medeltida eller från 1580-talet, utbyggnad åt norr. Denna mur var klädd på insidan i ett senare skede med en tegelmur som var en sten tjock. I de övre tegelskiften finns ett anfang till ett tegelvalv. Sannolikt utgör tegelmurverket en del av ovan nämnda gravkor.

Ann-Charlott Feldt

Antikvarie

Figur 2. Utdrag ur Ekonomiska kartans blad 085 68 (8F 6i Rystad) med undersökningsområdet markerat.

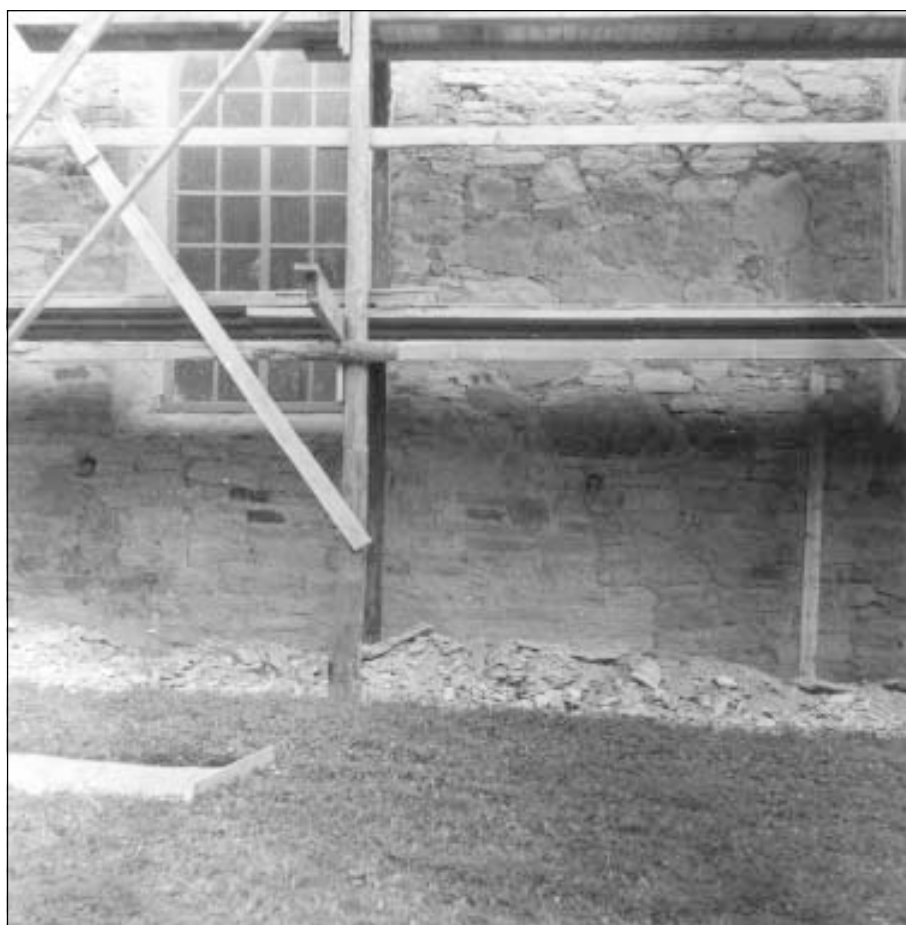
Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde en antikvarisk kontroll i samband med schaktningar för en ny dränering längs med långhusets nordvägg. Den antikvariska kontrollen kom till stånd efter att schaktningsarbetet inletts och murar påträffats under mark. Kontrollen utfördes efter muntligt beslut från länsstyrelsen i Östergötlands län.

Uppdragsgivare var Rystads pastorat vilka även svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för den antikvariska kontrollen och rapportarbetet var undertecknad. Arbetet i fält utfördes 2000-09-28.

Rystads kyrka

Rystads socken är omtalad på 1300-talet. Socknen är belägen strax nordost om Linköping i en rik gammal kulturbygd. I närheten finns bl a stora järnåldersgravfält (t ex RAÄ 29 och 34 i Rystads socken). I grunden till sakristians nordvägg finns en inmurad runsten, RAÄ 280 (Fornminnesregistret). Denna påträffades i samband med putsknackning 1961.

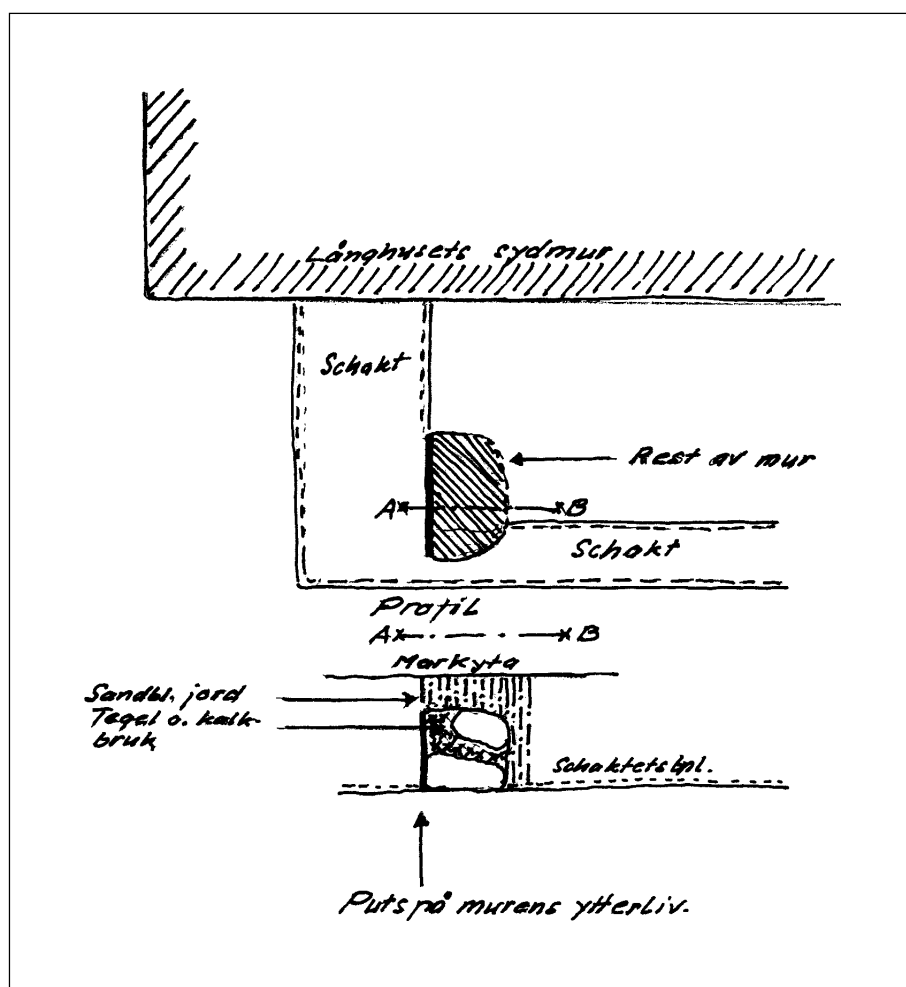

*Figur 3. Norra fasaden vid omputsningen som genomfördes 1961.
Foto Gunnar Lindqvist, Östergötlands länsmuseum.*

Den är fragmentarisk och ligger med inskriften utåt. På stenen kan läsas: ”Torsten l(ät resa stenen efte)r Frösten sin fader” (Anonym 1961).

De äldsta delarna av kyrkan, som finns bevarade i mindre partier i dagens murar, har daterats till senare delen av 1100-talet. Delar av dessa murar påträffades i de nuvarande kyrkväggarna i samband med den omputsning som genomfördes 1961, då samtliga murar renknackades. Endast små partier av de gamla murarna påträffades vid detta tillfälle varför det inte går att dra några långtgående slutsatser om kyrkans byggnadshistoria (Nisbeth 1988).

Utifrån de påträffade murpartierna kan man dock konstatera att långhusets bredd varit densamma som för den senare kyrkan. Det är även klart att kyrkan i samband med ombyggnaden förlängdes åt väster. Man påträffade även rester efter en sydportal som satts igen innan den nya kyrkan byggdes. Murverket i den äldsta kyrkan bestod av kalksten av stort format murade i jämna skift. Enligt Broocman hade den gamla kyrkan ett ”tämmligen starkt upmurat Torn” i väster. Huruvida detta var samtida med själva kyrkobyggnaden är oklart.

Figur 4. Plan och profilritning upprättade av Anders Lindahl vid ledningsgrävning 1971.

Under 1580-talet skall kyrkan enligt Broocman ha byggts ut till sin dubbla storlek. Hur denna utbyggnad sett ut och varit placerad är oklart. Broocman hävdar att utbyggnaden skett på kyrkans södra sida. Mot detta strider de partier av äldre murverk som frilades 1961 och som pekar på en utbyggnad åt norr (Nisbeth 1988). Vid en ledningsgrävning 1971 påträffades dock murrester även på kyrkans södra sida (Lindahl 1971). Murpartiet var mycket fragmentariskt och saknade kontakt med långhusväggen.

Under 1600-talets första hälft tillkom ett gravkor för släkten Mörner till Tuna. Detta var placerat vid kyrkans nordvägg och dess grundmur påträffades vid restaureringen 1961. Gravkoret revs i samband med att den nya kyrkan byggdes. Landshövdingen och kammarrådet Otto Helmer Mörner avled 1612 och hans hustru Maria von der Grünau 1634. En sten föreställande dessa båda samt deras tre barn finns idag inne i kyrkan. Den har tidigare legat i det Mörnerska gravkoret.

År 1780 fick Rystads och Näsby församlingar tillstånd att slås samman. Detta ledde till rivning av två av Östergötlands medeltida kyrkor. Den gamla kyrkan i Rystad revs 1780 och redan samma år kunde den första gudstjänsten hållas i den nya, dock ej färdigställda, kyrkan. Kyrkobyggnaden var i huvudsak färdig 1783 men invigningen skedde först 1796. Rivningen innebar inte att hela kyrkan revs utan delar av murverket fick ingå i den nya byggnaden. Den nuvarande kyrkan har renoverats vid flera tillfällen och de mest genomgripande renoveringarna har skett 1836, 1873, 1903, 1936, 1961 och 1981-1983.

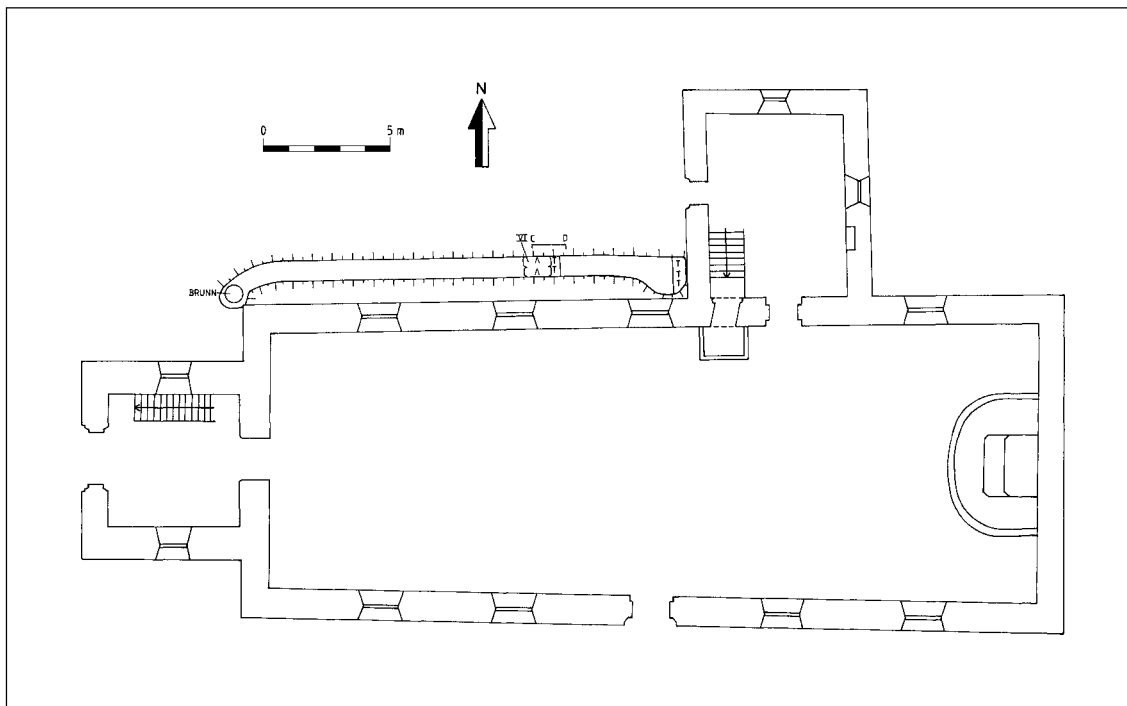
Bland kyrkans inventarier finns två medeltida altarskåp. Det ena dateras till 1400-talets senare hälft och det andra till tiden runt år 1500. Det sistnämnda kommer från den rivna kyrkan i Näsby. Ett processionskrucifix från 1300-talets förra hälft, en fot till en medeltida dopfont samt en medeltida piscina finns även i kyrkan. Den 1100-talsdopfont som står i kyrkan är ett italienskt arbete som skänktes till kyrkan 1936.

Syfte

Syftet med den antikvariska kontrollen var att dokumentera de lämningar efter murar som framkommit vid den aktuella schaktningen. Murarnas funktion, inbördes kronologi och datering skulle om möjligt även fastställas.

Metod och dokumentation

Murlämningarna mättes in och ritades i plan och profil. Schaktet fotodokumenterades i S/V och på dia. Murbruks- och putsprover togs ut och markerades på ritningarna. Murbruksproverna har jämförts inbördes och med referenssamlingar från kyrkor och andra byggnadsverk i Östergötland.

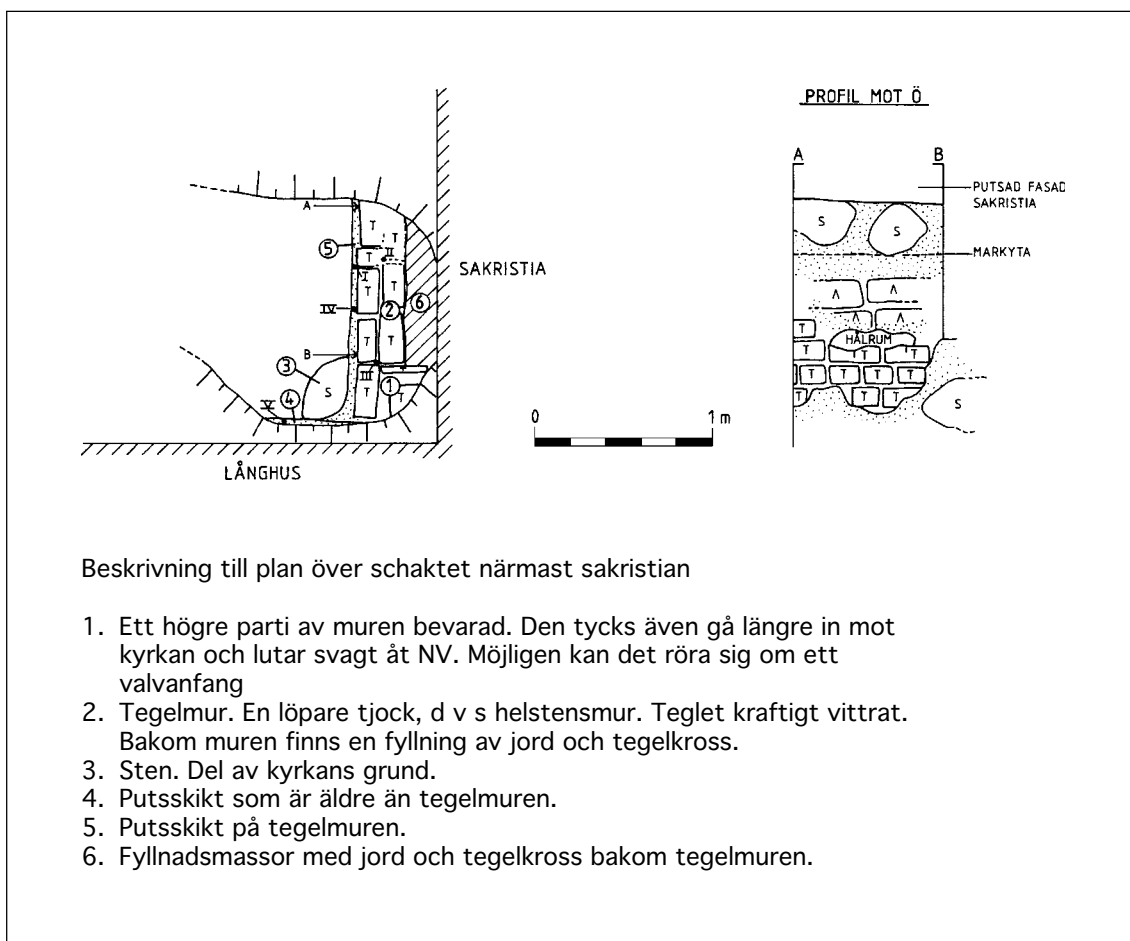
Figur 5. Översiktsplan med schaktets placering på kyrkogården och murlämningarnas läge markerade. Bokstäverna hänvisar till profilutsnittet i figur 7. Romerska siffror betecknar murbruksprov.

Resultat och tolkning

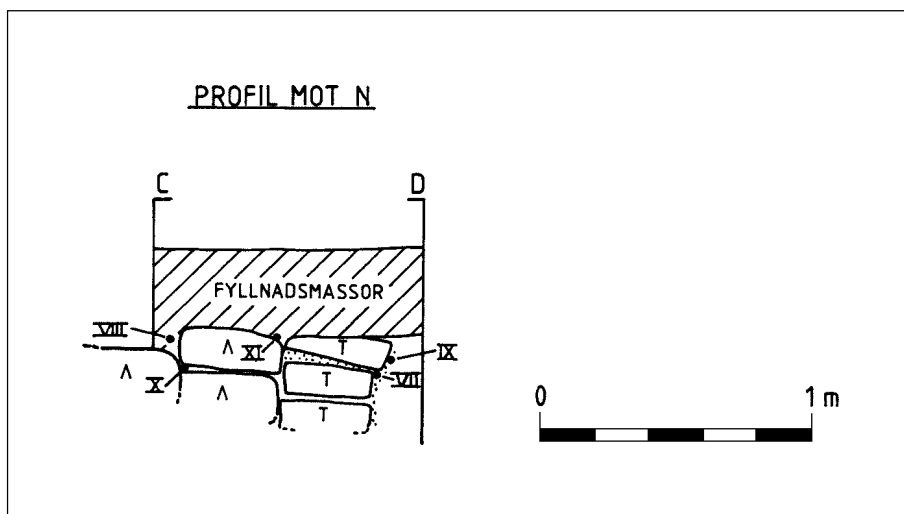
Vid den antikvariska kontrollen konstaterades att schaktet uppvisade två avsnitt med murrester. Det ena var placerat närmast sakristians västvägg. Det andra ca 5 meter längre åt väster. Totalt hade schaktet en längd på 17 meter. Schaktdjupet varierade mellan 0,6 och 0,8 m. Det sträckte sig från sakristians sydvästra hörn och ner till långhusets nordvästra hörn.

De påträffade murarna omfattade minst två skilda byggnadsetapper. En kraftig kalkstensmur representerade en äldre utbyggnad åt norr. Denna mur var klädd på insidan i ett senare skede med en tegelmur som var en sten tjock. I de övre tegelskiften finns ett anfang till ett tegelvalv. En liknande tegelmur återfanns invid sakristians västvägg.

Murbruksprover togs ut på de olika murverk och putser som påträffades i schaktet. Sammanlagt togs elva prover. Dessa fördelar sig på fyra olika

Figur 6. Plan och profil över schaktet närmast sakristian. Bokstäverna betecknar var profilutsnittet är ritat, siffror inom cirkel hänvisar till beskrivningen ovan och slutligen romerska siffror betecknar de olika puts- och murbruksprover som tagits.

Figur 7. Profilutsnitt med kalkstens- och tegelmur.

typer av bruk. Proverna förvaras i avvaktan på slutgiltig fyndfördelning på Östergötlands länsmuseum under accessionsnummer ÖLM C4152:01-11. En jämförelse av proverna har gjorts med referenssamlingar från Linköpings slott samt Mogata och Slaka kyrkor. De olika bruken har även delats in i en inbördes kronologi som redovisas i tabellen nedan.

Prov nr	Beskrivning	Bruk typ	Fas
-	Långhusväggens medeltida mur i kalksten		1
X, XI	Kalkstensmur, vinkelrät mot långhusets vägg	A	2
VI, VIII	Lagning/putsning? Av kalkstensmur	B	3
I, II, VII	Tegelmurverk, gravkammare	C	4
III, IV, V, IX	Puts på tegelmur i gravkammare	D	5
-	Rasering av gravkammare		6
-	Nya kyrkan byggs		7

Figur 8. Putser och murverk kronologiskt ordnade och relaterade till murbrukstyp och byggnadsfas.

Den äldsta fasen representeras av den medeltida mur som ingår i långhusets fasader och som påträffades och dokumenterades vid omputsningsarbeten 1961. Huruvida denna ligger i förband med den nu påträffade kalkstensmuren gick inte att avgöra i det aktuella schaktet. Detta är dock en intressant fråga som bör beaktas vid framtida markingrepp i anslutning till det nu aktuella schaktet. Den bedömning som gjorts av undertecknad utifrån murbrukets utseende är att det inte är troligt att de båda murverken är samtida.

Den andra fasen representeras av den ovan nämnda kalkstensmur som sträcker sig vinkelrätt ut från långhusets nordvägg. Muren löper i nordsydlig riktning tvärs över schaktet. Stenmaterialet, i den mån det går att avgöra i det begränsade schaktet, utgörs av kvaderhuggen kalksten utan särskild ytbehandling. Man kan i långhusets grund ana att denna mur går fram till kyrkvägen.

Det murbruk som kommit till användning (Murbruk typ A) vid murens uppförande är ett mycket ljus, närmast vitt, kalkrikt bruk av äldre karaktär. Brukets utseende är enhetligt. Bruket ger ett tätt och välblandat intryck. Det är fett, mjöligt och färgar av sig. Kalkpastan tycks vara mycket homogen. Ballasten är jämnt fördelad och mycket finkornig. Ballastkornen överstiger sällan 1 mm. I bruket förekommer rikligt med gräddvita kalkklumpar, vars storlek varierar mellan 1 och 4 mm.

Ett liknande bruk finns dendrodaterat till 1582 på Linköpings slott (muntligt Eva Modén). Det är då mycket frestande att använda denna jämförelse som belägg för att det rör sig om den ovan nämnda utbyggnaden som skedde av kyrkan just på 1580-talet. Enligt Bjerksten (1950)

Figur 9. På bilden ser man hur kalkstensmuren tycks fortsätta in i grunden på den nuvarande kyrkan. Foto författaren.

skall denna utbyggnad ha skett just år 1582. Det är dock omöjligt att jämföra bruken mellan byggnader av så pass olika karaktär och med helt olika byggherrar, varför frågorna både om murens funktion och datering får anstå till framtidens forskare.

I en tredje byggnadsfas sker lagningar eller möjligen putsarbeten på kalkstensmuren. Arbetet utförs med ett murbruk som i stort påminner om det föregående med undantag för färgen som är betydligt mörkare (murbruk typ B). Bruket ger ett tätt och välblandat intryck. Det är fett, mjöligt och färgar av sig. Kalkpastan är gulvit och tycks vara mycket homogen. Ballasten är jämnt fördelad och mycket finkornig. Ballastkornen överstiger sällan 1 mm. Enstaka större ballastkorn med mått upp till 4 mm förekommer dock. I bruket förekommer rikligt med gulvita kalkklumpar, vars storlek varierar mellan 1 och 6 mm.

En fjärde byggnadsfas utgörs av den tegelbyggnad i form av ett välvt rum som anläggs i anslutning till kalkstensmuren. Rummet har tolkats som lämningarna efter det Mörnerska gravkoret som uppförs under tidigt 1600-tal. Denna byggnad är uppförd av en helstens tegelmur. I murens övre del kan man ana att ett valv tar sin början (se figur 7). Lämningen består av två murpartier på ca 4,5 m avstånd från varandra. Detta avstånd representerar gravkorets innermått i öst-västlig riktning. Gravkorets södra begränsning utgörs av långhusets vägg. Hur långt det sträckt sig åt norr är okänt, liksom dess golvnivå. Det tycks som om gravkoret placerats inne i en redan befintlig, utbyggd, del av Rystads kyrka.

Gravkorets tegelväggar har murats med ett bruk av typ C. Detta är ett beige, sandigt bruk med små vita kalkklumpar. Klumparnas storlek varierar mellan 0,5 och 3 mm. Ballasten är finkornig med korn på 1-2 mm.

Undantagsvis uppträder större ballastkorn. Bruket ger intryck av att vara jämnt blandat. Det har ett betydligt lägre kalkinnehåll och är mycket smuligare än de båda tidigare beskrivna bruken.

Gravkoret har putsats invändigt. Detta har skett med ett bruk som liknar murbruk typ C i strukturen men som är betydligt hårdare och har en ljusare och gråare färgton. Murbruket av typ D är ett ljust gråbeige, sandigt bruk med små vita kalkklumpar. Klumparnas storlek varierar mellan 0,5 och 2,5 mm. Ballasten är finkornig med korn på 1-2 mm. Bruket ger intryck av att vara jämnt blandat. Putspåslaget var ca 15-20 mm på tegelväggarna.

Över murlämningarna finns ett 0,3-0,4 m tjockt lager med raseringsmassor som sannolikt till stor del härstammar från nedbrytningen av den medeltida kyrkan. Inga gravar eller nedgrävningar för sådana iaktogs i schaktet. Schaktet grävdes inte ner till steril mark.

Referenser

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister för Rystad socken

Anonym, 1961 Brev till Riksantikvarieämbetet, daterat 7 juli 1961
angående runstensfynd i Rystads kyrkas vägg, Arkivhandling
Östergötlands länsmuseum

Bjerksten, Sigfrid, 1950, Rystads socken, Sveriges bebyggelse,
Landsbygden, Östergötlands län, del III, Uddevalla

Lindahl, Anders, 1971 Plan och profil visande rest av mur vid
långhusets södra vägg, Rystads kyrka, daterad 7/10 1971,
Arkivhandling Östergötlands länsmuseum

Nisbeth, Åke, 1988 Rystads kyrka, Linköping

Under 2001 har följande rapporter hittills utgivits:

Rapport 1:2001 Arkeologisk förundersökning/antikvarisk kontroll Mjölby Östra invid RAÄ59, 60, 111, 138 och 225 Mjölby socken Mjölby stad och kommun Östergötlands Län Ann-Charlott Feldt

Rapport 2:2001 Antikvarisk kontroll Snickaregatan mellan kv Blålockan 24 och kv Braxen 19 Linköpings stad och kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt

Rapport 3:2001 Arkeologisk förundersökning och slutundersökning Sya 4:20 och 4:8 invid RAÄ 14 och 28 Sya socken Mjölby kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt

Rapport 4:2001 Arkeologisk förundersökning/antikvarisk kontroll Drottninggatan invid Magasinstorget RAÄ 153 Linköpings stad och kommun Östergötlands län Marie Ohlsén

Rapport 5:2001 Arkeologisk förundersökning/antikvarisk kontroll Industrigatan från transformatorstation S 28 till Industrigatan 5 Linköpings stad och kommun Östergötlands län Marie Ohlsén

Rapport 6:2001 Arkeologisk förundersökning Govlösa 3:4 Normlösa socken Mjölby kommun Östergötlands län Marie Ohlsén

Rapport 7:2001 Arkeologisk utredning f d Övningsområdet Linköpings stad och Slaka socken Linköpings kommun Östergötlands län Clas Ternström och Mattias Schönbeck

Rapport 8:2001 Arkeologisk förundersökning Hagdahlska huset kv Ambrosia 5 Linköpings stad och kommun Östergötlands län Marie Ohlsén

Rapport 9:2001 Arkeologisk utredning etapp 1 Gagnarp 1:3 och Tollstad 7:1 Östra Tollstad socken Mjölby kommun Östergötlands län Marie Ohlsén och Ann-Charlott Feldt

Rapport 10:2001 Arkeologisk förundersökning Harg 6:1 Kisa socken Kinda kommun Östergötlands län Marie Ohlsén

Rapport 11:2001 Arkeologisk förundersökning Sellerivägen/Ekängen Rystad socken Linköpings kommun Östergötlands län Marie Ohlsén

Rapport 12:2001 Arkeologisk förundersökning Reva 2:2 och 2:3 Törnevalla socken Linköpings kommun Östergötlands län Clas Ternström

Rapport 13:2001 Arkeologisk förundersökning Stacka Ledberg socken Linköpings kommun Östergötlands län Clas Ternström

Rapport 14:2001 Arkeologisk förundersökning Hallstra 7:7 Törnevalla socken Linköpings kommun Östergötlands län Clas Ternström

Rapport 15:2001 Arkeologisk utredning etapp 1 Fornlämningar och kulturmiljöer längs väg 35 Ny vattenledning mellan Råberga vattenverk och sjön Ören S:t Lars Landeryd Vårdsberg Bankekind Grebo och Åtvid socknar Åtvidabergs och Linköpings kommuner Östergötlands län Clas Ternström

Rapport 16:2001 Inlämning av upphittad guldring med pärla Vadstena stad och kommun Östergötlands län Marie Ohlsén

Rapport 17:2001 Arkeologisk utredning etapp 1 Drättinge 1:15 Drättinge frälsegård 2:11 Skiestad 1:5 Gammalkil socken Linköpings kommun Östergötlands län Viktoria Björkhager

Rapport 18:2001 Arkeologisk utredning Sträckan Riddartorp - Skallegärde Häradshammar och Jonsberg socknar Norrköpings kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt

Rapport 19:2001 FoU-projekt Murbruk som källmaterial Linköpings slott Linköpings stad och kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt och Eva Modén

Rapport 20:2001 Arkeologisk undersökning Kungsbro gård Fornlämningsnummer 194 Vreta kloster socken Linköpings kommun Östergötlands län Göran Tagesson

Rapport 21:2001 Arkeologisk förundersökning Håkantorp 1:21 Tjärstad socken Kinda kommun Östergötlands län Viktoria Björkhager

Rapport 22:2001 Arkeologisk utredning Björkö 3:11 Vreta Kloster socken Linköpings kommun Östergötlands län Marie Ohlsén

Rapport 23:2001 Arkeologisk förundersökning Östad golfklubb Östad 3:1 Väderstad socken Mjölby kommun Östergötlands län Clas Ternström

Rapport 24:2001 Arkeologisk efterundersökning Rappestad Storgård RAÄ 7 Rappestad socken Linköpings kommun Östergötlands län Olle Hörfors

Rapport 25:2001 Arkeologisk förundersökning kv Hallen, Folkskolan, Komministern, Trädgårdsmästaren, Rådmannen, Borgaren, Kroken och Skulptören Vadstena stad och kommun Östergötlands län Viktoria Björkhager

Rapport 26:2001 Arkeologisk utredning etapp 1 Stora Lund 3:1 och 4:1 Västra Tollstad socken Ödeshögs kommun Östergötlands län Viktoria Björkhager

Rapport 27:2001 Arkeologisk förundersökning Kyrkogårdens gräns Sjölingården kv Munken 1 Skänninge stad Mjölby kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt

Rapport 28:2001 Arkeologisk förundersökning / antikvarisk kontroll Krokgatan 4-6 Skänninge stad Mjölby kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt

Rapport 29:2001 Arkeologisk förundersökning Dacke skans Gärdserums socken Åtvidabergs kommun Östergötlands län Viktoria Björkhager

Rapport 30:2001 Arkeologisk förundersökning kv Klostret 2-3 Söderköpings stad och kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt

Rapport 31:2001 Arkeologisk förundersökning Domkyrkan Linköpings stad och kommun Östergötlands län Clas Ternström

Rapport 32:2001 Arkeologisk förundersökning / antikvarisk kontroll Linköpingsgatan Skänninge stad Mjölby kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt

Rapport 33:2001 Arkeologisk utredning Kv Adjunkten Linköpings stad och kommun Östergötlands län Clas Ternström

Rapport 34:2001 Arkeologisk utredning och förundersökning Cykelväg till Ekängen Rystad socken Linköpings kommun Östergötlands län Marie Ohlsén

Rapport 35:2001 Arkeologisk förundersökning / antikvarisk kontroll Råssla skola Krokeks socken Norrköpings kommun Östergötlands län Viktoria Björkhager

Rapport 36:2001 Arkeologisk skadeinventering och dokumentation Nässja 5:1 Nässja socken Vadstena kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt

Rapport 37:2001 Arkeologisk förundersökning Kv Folkskolan 31 Vadstena stad och kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt

Rapport 38:2001 Arkeologisk efterundersökning / antikvarisk kontroll Mungärdet Skänninge stad Mjölby kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt

Rapport 39:2001 Arkeologisk förundersökning P-huset Baggen Linköpings stad och kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt

Rapport 40:2001 Arkeologisk efterundersökning Guldring i Borringe Borringe Fräsegård Älvestads socken Motala kommun Östergötlands län Marie Ohlsén

Rapport 41:2001 Arkeologisk utredning Biogasanläggning Kallerstad 1:1 och Åby Västergård Linköpings stad och kommun Östergötlands län Viktoria Björkhager och Olle Hörfors

Rapport 42:2001 Arkeologisk förundersökning Snickaregatan Linköpings stad och kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt

Rapport 43:2001 Antikvarisk kontroll Rystad kyrkogård Rystad socken Linköpings kommun Östergötlands län Ann-Charlott Feldt